

DÍTĚ OHROŽENÉ A UBLÍŽENÉ

SENTA RADVANOVÁ

Faculty of Law, Department of Civil Law, Charles University in Prague

Abstract in original language

Príspevok sa zabyvá domácim násilím a jeho vlivem na ohrožení dítěte. Dále je popsán jev ubližování dětem v souvislosti s fyzickým trestáním.

Key words in original language

Domácí násilí; ohrožené dítě; tělesné tresty.

Abstract

Paper deals with domestic violence and its influence for endanger of child. There is described the phenomenon of harm to children in relation with physical punishment.

Key words

Domestic violence; endangered child; physical punishment.

1. České zákonodárství již v období mezi oběma světovými válkami neponechávalo dítě (tj. dítě nezletilé) bez právní ochrany. V oblasti soukromoprávní zabezpečoval dítěti právní ochranu především zákonný zástupce. Právo veřejné zejména v sociální sféře kodifikovalo některé povinnosti státu pokud šlo o tzv. péči o mládež. Taktéž trestní právo sankcionovalo některé protiprávní činy, směřující vůči nezletilým.

Postupně v druhé polovině minulého století začínají ovlivňovat právní úpravu týkající se tak či onak nezletilých zejména různé mezinárodní dokumenty, z nichž většina byla naším státem ratifikována. Šlo o dokumenty respektující a konkretizující Deklaraci lidských práv (1948), Deklaraci práv dítěte (1959), zejména pak Úmluvou o právech dítěte (1989). Dále existuje řada dokumentů, týkajících se práv a povinností, jejichž bezchybný výkon je pro život dítěte a jeho vývoj *conditio sine qua non*.

V uplynulých dvaceti letech se v oblasti právní ochrany dítěte mnohé zlepšilo, ať již v legislativě, tak i v praxi státních orgánů, nestátních organizací i dalšího společenského působení ve prospěch dětí. Zejména dnes již existuje velký počet poznatků, různě zpracovaných odbornou literaturou, soudní i jinou praxí apod., z nichž je možno činit potřebné závěry.

2. Náš právní řád se postupně propracoval k pojmu „domácí násilí“ a kodifikoval postupy, jak chránit oběti tohoto protiprávního jednání, které je tímto pojmem označeno.

Definice domácího násilí byla formulována Radou Evropy již v roce 1985 takto: „Násilné chování v rodině zahrnuje jakýkoliv čin nebo opomenutí spáchané v rámci rodiny některým z jejích členů, které podkopávají život, tělesnou nebo duševní integritu nebo svobodu jiného člena stejné rodiny nebo vážně poškozují rozvoj jeho osobnosti“. Základy právní ochrany před tímto specifickým násilným chováním projevujícím se za konkrétních podmínek (tj. mezi všemi osobami žijícími v rodině, obvykle ve společně obývaném bytě – srov. § 215 a TrZ), jsou položeny. Paradoxem domácího násilí je, že k němu dochází v rodině, mezi osobami spolužijícími pohromadě ve vymezeném prostoru. Jde vlastně o prostor, kde se realizují nejzákladnější lidské – fyzické i psychické potřeby. O to nebezpečnější je domácí násilí tam, kde obvykle uvažujeme o bezpečí rodiny – rodina jako centrum securitatis. Tam, kde by se člověk měl cítit nejbezpečněji – ve svém domově uprostřed své rodiny. A právě proto domácí násilí vytváří mnohem nebezpečnější situace, než násilí k němuž dochází v prostorách veřejných. Tato specifika dávají plnou možnost, aby se vytvářela rodina nebezpečná – a to především pro její nejslabší členy.

Násilné chování v rodině ovšem není historicky nic nového. Pochopitelně ve společnostech, které sice právo již znaly, ale koncepce lidských práv ještě byla velkou neznámou, právo silnějšího bylo chápáno jako samozřejmost. Různé souvislosti, které byly dány základním nerovnoprávným postavením – ať šlo o ženy nebo děti – umožňovaly formovat podstatu právní preference role násilníka nad jeho obětí.

3. Rovnoprávné postavení všech členů rodiny, jehož zdrojem jsou základní kodexy moderních, civilizovaných států se neprosazovalo snadno. Zejména ve vztazích rodinných jsou vžity různé hierarchické vzorce, představy o výchovném působení na děti (převzaté od předků), zkrácené názory na podřízenost a nadřazenost, systém trestání apod.

Vývoj právní úpravy ochrany před domácím násilím v našem státě nepostupoval úplně pomalu jenom díky tomu, že tato problematika ve vyspělých státech EU již byla legislativně zpracována na dobré úrovni a bylo možno se v mnohém poučit. Přesto v některých směrech přijetí nových norem naráželo někdy na nepochopení i určitý odpor.

4. Nejbezbrannější bytostí v rodině je dítě, čím nižšího věku je, tím snadněji může být objektem násilí. Násilí na něm páchají většinou dospělí, někdy však i nedospělí členové rodiny.

Protože vývoj dítěte v dospělého člověka je relativně časově náročný a většinu tohoto času stráví (obvykle) v rodinném prostředí, záleží velmi na tom, jaké bezpečí mu je poskytnuto.

Dostáváme se tak k pojmu ohrožené dítě. Pokud vycházíme z definice „dítěte“ dané Úmluvou o právech dítěte je vlastně každé dítě fyzickou osobou „ohroženou“ a požívá proto zvláštní ochrany, kterou mu

zaručuje právní řád. Svým způsobem má výsostné postavení. Jeho „ohrožení“ obecně je v právní normě předvídáno pro nejrůznější působení ať již v rodině či mimo ni. V právu soukromém nemohu nesvéprávnému dítěti uložit, aby se chovalo podle principu *vigilantibus iura*. Nad právy dítěte musí bdít jiné subjekty a plnit všechny povinnosti, uložené jim zákonem a to i v oblasti prevence. V moderní společnosti a v naší středoevropské kultuře vlastně to, že dítě je „obecně“ ohroženým subjektem už takto ani není vnímáno. To proto, že si snad nikdo neumí ani představit, že by některý člen rodinného klanu měl nad dítětem např. *ius vitae necisque*. Přesto však, a o tom jsem přesvědčena, že kdesi v hlubině lidské psychiky mnohých jedinců dřímá představa „neomezené moci“ nad vlastním dítětem. V mírnějších formách takoví jedinci podléhající představě, že s vlastním dítětem mohou nakládat jak chtějí, tak skutečně postupují. Dostaneme se tak k ohrožení dítěte v užším slova smyslu.

5. Pojem „ohrožené dítě“ našel již před deseti lety místo v právní normě, a to v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb. V § 6 odst. 1 této právní normy je uveden demonstrativní výčet skutečností ohrožujících dítě. Takovým dětem, jestliže zákonem uvedená situace nastane, musí být věnována pozornost, pomoc apod. ze strany státního orgánu (OSPOD). V uvedeném odstavci písm. g), pamatuje zákon také na děti, které jsou „ohrožovány násilím mezi rodiči“. Toto ustanovení v podstatě ukládá státnímu orgánu poskytovat takto již konkrétně ohroženému dítěti potřebnou pomoc především v oblasti prevence. Jde o to, zabránit dalšímu výchovnému či jinému ohrožení dětí v konkrétním uvedeném případě. Ustanovení § 6 zákona o sociálně-právní ochraně dětí především jak bylo uvedeno, ukládá preventivní působení příslušných orgánů. Najdeme tam ovšem i jednu „skutkovou podstatu“, kdy už nejde o pouhé, byť konkrétní, ohrožení a to v písm. e). V tom případě totiž dochází k tomu, že dítěti je protiprávním jednáním „ublíženo“, což znamená mnohem více, než ohrožení.

V uvedeném ustanovení jde o děti, na kterých byl spáchán trestný čin, ohrožující život, zdraví, svobodu jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového trestného činu. Toto ustanovení může postihnout kohokoli – pachatelem může být rodič, jiná osoba blízká nebo někdo úplně cizí. Zákonodárce zařazuje toto jednání vůči dítěti mezi případy „ohrožení dítěte“ zejména proto, aby mu mohla být poskytnuta sociálně-právní pomoc. Dítěti je takovým protiprávním jednáním kohokoli ublíženo a je současně právě v této souvislosti ohroženo.

6. Pojem „ublížování dětem“ uvádějí někteří autoři (neprávníci, psychologové) jako nejobecnější výraz pro nejrůznější formy jednání, (event. opomenutí) jež negativně zasahují dítě fyzicky nebo i psychicky. Ublížováno může být nejrůznějším způsobem. Je možno si představit, že nemusí vždy jít o úmysl. Nezralý a neschopný rodič např. zanedbá onemocnění dítěte a lékaře navštíví pozdě.

K nejhorsím formám ubližování dětem dochází právě „za zavřenými dveřmi“. Jde o domácí násilí páchané na dětech, pokud ovšem nejde již o trestnou činnost postihovanou jako konkrétní trestný čin.

V české neprávnické, ale též právnické literatuře je problematika týrání dětí a jejich sexuálního zneužívání podrobně zpracována. Lékařská i nelékařská veřejnost, stejně i psychologové jsou na dobré úrovni seznámeni se syndromem CAN (s jeho vznikem, diagnostikou, léčbou následků apod.).

V literatuře se upozorňuje na to, že je třeba rozlišit fyzické trestání dětí od týrání dětí. Do CAN jsou pak zahrnovány i tresty nikoli fyzické – tedy i určité jednání i určité působení na dětskou psychiku, kterým dítě trpí.

Zákon o rodině v § 31 odst. 2 mimo jiné uvádí, že rodiče „mají právo užít přiměřených výchovných prostředků tak, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a jakkoli ohroženo jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj“.

V souvislosti s domácím násilím se pochopitelně klade otázka, zda tělesné tresty – zejména neúměrné, často opakované, lze tolerovat či nikoli.

Podrobně jsem se k přípustnosti či nepřípustnosti tělesných trestů konaných na dětech věnovala v příspěvku „Ubližování dětem – nebezpečná rodina“ (Pocta O. Novotnému, Aspi – Wolters-Kluwer, 2008). Uvedla jsem zde některé definice a závěry, přijaté v mezinárodním měřítku, především psychology.

Závěrem bych k tělesným trestům uvedla především tuto definici: „Tělesný trest je úmyslné či záměrné působení bolesti atakem na tělo pro kázeňský přestupek (EPOCH WORLD DWIDE RADDABARNEN). Forma tělesných trestů je rozmanitá, uvádíme jen nejčastěji používané tělesné tresty: pohlavěk, facky, políček, výprask rukou, výprask předmětem, výprask na holou, kopanec, šťouchance do zad, rána pravítkem nebo ukazovátkem, kroucení ušním boltcem, údery knihou nebo klíči do hlavy...“(srov. Vaníčková, E. Tělesné tresty dětí, s. 31, Grada, 2004). Je taktéž nutno upozornit, že odborníci odlišují tělesný trest naplňující podstatu tělesného týrání. Za tělesné týrání se považuje takový tělesný trest, kdy dochází k potrestání za použití, resp. pomocí předmětu, nebo je-li bití směřováno na citlivá místa (hlava, břicho, oblast genitálií, plosky, dlaně). O tělesné týrání jde také tehdy, zůstávají-li po něm na těle trestaného stopy – modřiny, škrábance apod. (srov. bližší v uvedených dílech).

Zřejmě v důsledku nedostatečných schopností rodičů vychovávat své děti, taktéž i vlivem neblahé tradice „autoritativní výchovy“, tělesná trestání v rodinách přežívají. Rodiče je často považují za přiměřené, i když by v konkrétních případech odpovídaly výše uvedené definici tělesného týrání. Na tuto situaci poukazují různé výzkumy, které byly již provedeny (srov. Vaníčková, cit. dílo).

Zabývat se tělesnými tresty praktikovanými v rodinách v souvislosti s domácím násilím na dětech je nepochybné a nutné. Zhruba před třemi lety byla k této problematice vyvolána ne příliš široká diskuse, ke které se právníci stavěli příliš laxně pokud by šlo o úvahy de lege ferenda. V tomto ohledu se velmi lišíme od deseti evropských zemí, jež explicitně zakázaly používání tělesných trestů k potrestání dítěte rodičem, nebo kterýmkoliv dalším vychovatelem. Ze současné české legislativy nelze vyvodit závěr, že by pokud jde o tělesné trestání dětí byla dostatečná. Proto úvahy de lege ferenda jsou na místě.

Contact – email

radvanov(at)prf.cuni.cz